

Юрій Гумен,

Анатолій Цаль

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЮ У ТЕРНОПОЛІ)

У статті висвітлено діяльність музейних установ м. Тернополя та Тернопільської області на основі документів та матеріалів державного архіву Тернопільської області. Подано короткий опис складу документів та перелік архівних фондів, у яких міститься інформація з даної проблематики.

Ключові слова: Тернопільський обласний краєзнавчий музей, державний архів Тернопільської області, документи, музейна справа, фонди.

Сучасний стан розвитку музейної та архівної справи дає змогу численним дослідникам, краєзнавцям та історикам віднайти необхідну інформацію для написання наукових праць на різноманітну тематику. Зацікавленість громадськості історичним минулим з кожним роком зростає і саме музеї, як спеціалізовані установи, дають змогу ознайомитися з артефактами минувшини. Однак, стан вивчення діяльності самих музейних установ є недостатнім. Документи і матеріали, що зберігаються у державному архіві Тернопільської області (далі – ДАТО), дають змогу краще висвітлити дану проблематику. Поява самого дослідження визначається завданнями з'ясування змісту і складу документів, що стосуються діяльності музейних установ Тернопілля та області. Все це разом актуалізує проблематику дослідження.

Мета цього дослідження полягає в аналізі складу та змісту документів та матеріалів ДАТО, які стосуються діяльності Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших музеїв Тернопільської області, документальні матеріали про діяльність яких зберігаються у фондах архіву.

Об'єкт дослідження – діяльність музейних установ Тернополя і Тернопільської області з початку їх заснування до сьогодні.

Предметом дослідження є документи і матеріали ДАТО, що стосуються діяльності музейних установ м. Тернополя та Тернопільської області.

Цілісне вивчення проблеми сприятиме з'ясуванню предмету діяльності музейних установ, надасть поштовх для подальших наукових досліджень у цьому напрямку. У праці вперше здійснюється максимально повний аналіз джерельної бази ДАТО, яка стосується даної проблематики і саме у цьому полягає наукова новизна дослідження.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей створений відповідно до постанови бюро Тернопільського обкому КП(б)У та облвиконкому від 27 січня 1940 р. Попередником сучасного музею був Подільський регіональний музей, який діяв у Тернополі з 1913 р.

Вперше документи музею впорядковувались в листопаді 1970 р. На постійне зберігання було оформлено і включено в описи 176 справ за 1941 р., 1944–1967 рр. Повторне упорядкування документів музею проведено в серпні 1974 р. На державне зберігання оформлено та включено в описи 43 справи за 1967–1972 рр. та частково за 1962–1966 рр. На даний час в описи внесено 221 одиницю зберігання [15, арк. 4].

Документальні матеріали архівного фонду «Тернопільський обласний краєзнавчий музей» відклались в основному з 1944 р., і одна справа за 1941 р. Це інструкція з охорони пам'яток культури на території Тернопільської області [16]. У фонді наявні: звіт про роботу музею за 1944 р., постанова виконкому Тернопільської обласної ради від 5 листопада 1945 р. «Про підготовку до відкриття Тернопільського обласного історично-краєзнавчого музею», акт від 22 травня 1945 р. про обстеження стану та роботи музею [17, 18, 19]. Серед документів постанови Тернопільського облвиконкому, накази обласного відділу культурно-освітніх установ (1945–1972 рр.). Протоколи виробничих нарад і засідань наукової ради музею. Плани, звіти, довідки про діяльність музею і його відділів. Експозиційні плани пересувних виставок. Довідки про стан науково-дослідної, культурно-масової, агітаційно-пропагандистської роботи музею і його відділів. Методичні розробки з питань організації народних музеїв і музейних кімнат [20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30].

Методичний лист Тернопільського обласного краєзнавчого музею «Як створити народний музей або музейну кімнату» (1968 р.), складений Корнілевським В.П., Геретою І.П., Шведовою Г.С., зберігається в особовому фонді Ігора Герети [31].

Також у Тернопільському держархіві зберігаються довідки, інформація і відомості про охорону пам'яток історії, археології та мистецтва, роботу народних музеїв області [32, 33, 34]; відомості про кількість та списки експонатів музею, поповнення фондів [35, 36]; заходи, доповідні записки, листування про святкування знаменних і ювілейних дат; довідки про загиблих радянських воїнів, встановлення меморіальних дошок на території області, злочини нацистських окупантів; статті, лекції, радіопередачі, підготовлені за матеріалами музею, книги відгуків, списки архітектурних і географічних пам'яток області, видатних людей Тернопільщини; довідки про історію міст, пам'яток природи і заповідників [37, 38, 39]; листування дирекції Тернопільського обласного краєзнавчого музею з Міністерством культури УРСР про створення у с. Велеснів Монастириського району музею В. Гнатюка, з установами і окремими особами з питань організації виставок, розшуку учасників Другої світової війни, з питань краєзнавчої роботи та поповнення музею художніми творами [40]; статистичні звіти про роботу музею; кошториси, штатні розписи обласного музею та його філіалів; документи профспілкового комітету.

Цікаві документи про музейну діяльність зосереджені в особових фондах. Так, в архівному фонді «Ельгорт Бума Бумович (Борис Борисович) (1923–1989 рр.) – історик, краєзнавець, музейник» зберігаються стаття-довідка до довідника «Музеї Радянської України» і документи до неї, тематико-експозиційні плани історичного музею у м. Борщеві, документи по історії створення музею Тернопільського педагогічного інституту, план експозиції виставки Тернопільського краєзнавчого музею [41, 42, 43, 44].

Цікаві документи зберігаються в архівному фонді «Чернихівський Гаврило Іванович (1936–2011 рр.) – краєзнавець, літературознавець, дійсний член НТШ, член Національної Спілки письменників України». Серед них: план експозиції музею бойової слави в с. Плоске Кременецького району та характеристика до нього, рукопис та машинопис статті про музей; нотатки до створення експозиції «Культура Кременеччи-

ни 1920–1939 рр.»; зібрані Г. Чернихівським документи та матеріали про О. Неприцького-Грановського та відкриття музею О. Неприцького-Грановського [45, 46, 47, 48, 49, 50]. Збірка методичних рекомендацій та порад, розроблених Тернопільським краєзнавчим музеєм, про облік, визначення та збереження музейних матеріалів, роль і завдання громадських музеїв за 1975–1980 рр., публікації про створення на Тернопіллі громадських музеїв, відомості про мережу музеїв та музейних кімнат Кременецького району [51, 52, 53].

Про створення, комплектування та діяльність етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка у Велесневі Монастирського району свідчать документи архівного фонду «Герета Ігор Петрович (1938–2002)». Це збірки документів з відомостями про створення та діяльність музею за 1969–1971 рр., документи про експозицію музею та затвердження його філіалом Тернопільського обласного краєзнавчого музею, машинопис з авторськими правками І. Герети «Попереднього експозиційного плану музею» [54, 55, 56]. Цікавим є листування І. П. Герети з науковцями Львова, Києва, Пряшева, Мінська з питань оформлення експозиції музею та можливості комплектування музею різними матеріалами, листування з О. Черемшинським з питань творчої співпраці [57, 58, 59, 60, 61].

Привернуть увагу документи (листи, акти прийому-передачі предметів, знайдених під час розкопок та їх описи) про археологічну діяльність І. П. Герети із відомостями про археологічні розкопки у Чернелєві-Руському Тернопільського району [62].

У документах архівного фонду «Медведик Петро Костьович (1925–2006) – педагог, літературознавець, фольклорист, етнограф, бібліограф, мистецтвознавець» зберігаються документи про виконаний П. К. Медведиком комплекс робіт з оформлення експозиції обласного музею «Театральна Тернопільщина» у м. Копичинці Гусятинського району в 1986–1989 рр. [63].

Збірки публікацій про меморіальний музей Соломії Крушельницької у с. Біла та меморіальний музей-квартиру співачки у м. Львові, світлин з фондів Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у м. Львові зберігаються в архівному фонді «Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч» [64, 65].

У фондах держархіву області широко представлена бібліографія музейної справи на Тернопільщині. Перлиною колекції документів ДАТО є «Путівник по подільському музею в Тарнополі», що вийшов у світ в 1913 р. з нагоди відкриття першої виставки. На той час у структурі музею було чотири експозиційних зали, що розкривали усі тогочасні аспекти історії, геології та природи краю. У першому виставковому залі розмістили експонати з колекції археологічних знахідок. Більшість знахідок – результат розкопок під Теребовлянським замком. Вони й були передані магістратом цього містечка музею. В другій залі знаходились експонати історії краю починаючи з XVII століття. Третя зала була присвячена нумізматиці та скульптурі, а четверта – геології та природничій історії краю [52, арк. 10-18].

У грудні 1982 р. Тернопільський обласний краєзнавчий музей отримав нове приміщення площею понад 2000 квадратних метрів у центральній частині обласного центру [53, 4]. У 1986 р. у видавництві «Каменярь» вийшов у світ путівник «Тернопільський краєзнавчий музей» з оновленою експозицією. У 1998 р. Венедикт Лавренюк та Ярослава Гайдукевич видали перший путівник часів незалежної України – «Тернопільський обласний краєзнавчий музей», в якому, окрім інформації про історію музею та його експозицію, вміщено інформацію про всіх працівників установи [54].

Впродовж 1960–1990-х рр. на території Тернопільської області створено також низку меморіальних музеїв відомих уродженців краю. На 1989 р. в області функціонувало 16 державних музеїв, 13 з яких на правах відділів Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Інформація про експозиції кожного закладу була узагальнена в спеціальному путівнику «Музеї Тернопільщини», який підготували провідні краєзнавці Венедикт Лавренюк, Ярослава Гайдукевич та Ірина Зелена [55]. У світ виходили й окремі путівники. Серед них путівник, виданий з нагоди створення 31 травня 1969 р. в с. Велеснів Монастирського району меморіального музею видатного українського етнографа та фольклориста Володимира Гнатюка [56, 8]. Вже у 1971 р. Львівське видавництво «Каменярь» до сторіччя від уродин академіка підготувало нарис-путівник «Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі». Авторами видання були незабутні тернопіль-

ські краєзнавці Ігор Герета та Остап Черемшинський [56]. Через одинадцять років, у 1991 р., видавництво «Каменярь» зробило нове видання однойменного нарис-путівника, що було позбавлене ідеологічних нашарувань [57].

В 1963 р. в с. Біла Тернопільського району було створено Музей Соломії Крушельницької – видатної української оперної співачки, педагога. В 1978 р. в львівському видавництві «Каменярь» видано нарис-путівник «Музей Соломії Крушельницької» за редакцією Ігоря Герети, де яскраво описано життєвий і творчий шлях знаменитої співачки та подано інформацію про історію музею та експозиційні матеріали [58].

Відомий краєзнавець Гаврило Чернихівський у 2006 р. підготував та видав нарис-путівник «Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського», де доступно описано життєвий шлях поета-модерніста, а також експозицію музею, створеного земляками восени 1996 р. [59]. Відомий краєзнавець Волині у 2005 р. підготував та видав путівник «Кременецький краєзнавчий музей». Цій установі Гаврило Іванович присвятив усе своє яскраве життя [60].

В 2007 р. до 120-ти річчя від дня народження геніального українського театрального режисера Леся Курбаса вийшов у світ нарис-путівник «Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса» краєзнавця Ольги Василичин, котра опікується установою в с. Старий Скалат Підволочиського району з 1989 р. [61].

В 2011 р. за редакцією Ігоря Дуди світ побачило видання «Тернопільський краєзнавчий музей 1991–2011», де детально описано віхи становлення, експозиційну та фондову тематику відомої мистецької установи краю [62].

Не менш унікальним музеєм Тернопільщини є єдиний в країні Музей Книги в м. Бережани, що веде свою історію з 1984 р. Про цю установу, етапи її становлення та злету, а також про літературне Тернопілля йдеться у рідкісному виданні «Храм книги», що вийшло 1994 р. з нагоди десятирічного ювілею музею [63].

Про нелегку роботу музейників, усю історію музейної справи області йдеться в науково-краєзнавчих виданнях відомих тернопільських краєзнавців – Венедикта Лавренюка – «Храм в дзеркалі ріки» та Ярослави Гайдукевич – «Не перервати духовності нитку...» [64, 65].

Навіть такий невеликий екскурс по фондах й бібліографії Державного архіву Тернопільської області виявляє той факт, що архівісти і музейники області роблять одну велику справу. Вони формують історичну пам'ять нації, сприяють розбудові суспільства й держави в майбутньому.

Аналіз наведених матеріалів доводить, що у сховищах ДАТО зберігається чимало важливої та цікавої інформації про діяльність Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших музейних установ області. Значна кількість цих матеріалів ще не була використана та введена у науковий обіг. Автори пропонованої статті сподіваються, що вона приверне увагу дослідників, спростить пошук інформації для подальших студій музейної справи Тернопілля, буде корисною краєзнавцям та усім тим, хто цікавиться музейною справою рідного краю.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), справа фонду Р – 3207, арк. 4;
2. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 1;
3. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 2;
4. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 3;
5. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 6;
6. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 41;
7. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 124;
8. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 119;
9. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 325;
10. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 240;
11. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 241;
12. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 246-247а;
13. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 252;
14. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 260;
15. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 261;
16. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, снр. 276;
17. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, снр. 63;
18. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, снр. 140;
19. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, снр. 163;
20. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, снр. 164;
21. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, снр. 20;

22. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 44;
23. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 105;
24. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 115;
25. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 109;
26. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 175;
27. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1, спр. 48;
28. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1, спр. 54;
29. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1, спр. 58;
30. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1, спр. 61;
31. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 20;
32. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 21;
33. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 55;
34. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 83;
35. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 23;
36. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 141-159;
37. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 197;
38. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 198;
39. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 199;
40. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 17;
41. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 18;
42. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 19;
43. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 25-46;
44. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 24;
45. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 33;
46. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 40-42;
47. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 49;
48. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 51-59;
49. ДАТО, ф. р. 3489, оп. 1, спр. 2;
50. ДАТО, ф. р. 3466, оп. 1, спр. 246;
51. ДАТО, ф. р. 3466, оп. 1, спр. 256.
52. ДАТО, ф. 33, оп. 1, спр. 540, арк. 10-18;
53. Тернопільський краєзнавчий музей: путівник /С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич та ін.; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. Ю. І. Соколов. – Л.: Каменяр, 1986. – 72 с.
54. Тернопільський обласний краєзнавчий музей: нарис-путівник / Я. Гайдукевич, В. Лавренюк. – Т., 1998. – 76 с.
55. Лавренюк В. Храм у дзеркалі ріки. Нотатки музейника / В. Лавренюк. – Т., 2000. – 350 с.

56. Герета І. П. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Герета, О.С.Черемшинський; худож. Іван Крислач. – Л.: Каменяр, 1971. – 95 с.

57. Герета, І. П. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Герета, О.С.Черемшинський; худож. С. І. Іванов. – 3-е вид., допов. – Л.: Каменяр, 1991. – 95 с.

58. Герета, І. П. Музей Соломії Крушельницької: нарис-путівник / І. П. Герета. – Л.: Каменяр, 1978. – 94 с.

59. Чернихівський Г. І. Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського: нарис-путівник / Г. І. Чернихівський. – Т.: Збруч, 2006. – 32 с.

60. Чернихівський Г. Кременецький краєзнавчий музей: путівник. / Г. Чернихівський. – Кременець: Папірус, 2005. – 70 с.

61. Василюшин О. Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса: нарис-путівник / О. Василюшин. – Вид. перше. – Тернопіль: Укрпрінт-Захід, 2007. – 82 с.

62. Тернопільський обласний художній музей. 1991-2011 / Упоряд.: І. М. Дуда, О. Р. Ваврик, С. М. Божко, О. В. Мацків; за ред. І. М. Дуди. – Тернопіль: Астон, 2011. – 68 с.

63. Храм книги. Літопис бережанського регіонального центру української книги / за ред. Н. Волинець. – Бережани, 1994. – 184 с.

64. Гайдукевич Я. М. Музеї Тернопільщини: путівник / Я. М. Гайдукевич, І. Я. Зелена, В. А. Лавренюк; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. В. В. Ковальчук. – Л.: Каменяр, 1989. – 127 с.

65. Гайдукевич Я. Не перервати б духовності нитку... Вибрані статті, виступи, бібліографія/ Я. Гайдукевич. – Т.: Воля, 2009. – 288 с.

Yuriy Humen,

Anatoliy Tsal

**THE TERNOPIL REGIONAL HISTORY MUSEUM
IN THE DOCUMENTS OF THE STATE RECORD
OFFICE OF TERNOPIL DISTRICT (DEDICATED TO THE
100-th ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF
THE MUSEUM IN TERNOPIL)**

The activity of the museum establishments of Ternopil and Ternopil region has been traced due to the documents and materials from the State Archive of Ternopil region. The brief summary of the documents' structure and the list of the archive stock, containing information on the mentioned problematic is given.

Key words: Ternopil Regional Natural History Museum, State Archive of Ternopil region, documents, museum affairs, stock.